

mára. Így értelmezve az élet szándékos eldobását, a halál „meghívásának” gesztusa, minden tudatos vagy tudattalan szándéktól függetlenül, üzenet az élőknek. Paradox kiállítás az élet mellett. A teljes emberi élet mellett, amely több a vegetálásnál.

VARGA Zoltán

ÚJSZERŰ TUDÓSÍTÁS A HARMADIK FRONTÁTVONULÁSRÓL

A „meghívott” halál című könyvről

Nálunk ez az első könyv, amely az öngyilkosság gyakoriságával, nyugtalanító terjedésével foglalkozik — mélyen rejlt okozóit boncolgatva. Régen várat magára ennek a jelenségnek ilyen szintű kifejtése. Jelenséget említünk, jöllehet szociológiai nézőpontból társadalmi jelenségről van szó, mivel az öngyilkosság gyakoriságának és növekedési tendenciájának meghatározásában szerte a világban és nálunk is elsősorban a társadalmi tényezők játszzák a lényeges szerepet. Általában véve, nyelvterületünkön az öngyilkosságról keveset írtunk, sokat beszélünk, még többet fecsegtünk. A megjelent tanulmányokban többnyire csak a jelenséget ábrázoló statisztikai tudósítások, halvány bölcselkedések, segíteni akaró intelmek kerültek előtérbe. Az öngyilkosság mint társadalomkörtani jelenség — vagy ha úgy jobban hangzik, mint lesújtó szociológiai jelenség — nem áll a lélek- és társadalombúvárok érdeklődésének középpontjában. Mi több, interdiszciplináris, tudományos megközelítése gyakran még ma is kisebb vagy nagyobb ellenérzéseket kelt, pedig már évekkel ezelőtt lebontottuk az előítéleteket. Ezek az ellenérzések bizonyára olyan tévhittel összekapcsolható nézet-félelmeinken is alapulnak (teljesen oktalanul), hogy a mai társadalmi berendezéssel, az állam osztályjellegével, a politikai rendszerrel állnak összefüggésben, s ez éppen elég problematikus önmagában is, minek tovább bonyolítani a dolgokat szociológiai kérdésfeltevésekkel, mélypszichológiai vizsgálódásokkal, kulturális fojamatok boncolgatásával.

Béládi Miklóssal folytatott beszélgetésében, amely *Magyar irodalom - - világirodalom* címmel Illyés Gyula *Hajszálgyökek* című kötetében (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971), is megjelent, Illyés Gyula a taglalt kérdéssel kapcsolatban a következőket mondja: „Eleve fontosnak vélem tudatni, hogy mindezek a tünetek, az öngyilkosságok döbbenetes száma, a születések visszaesése nem az utóbbi húsz vagy harminc évnek a sajátos tünetei. Az öngyilkoságnak a különös magyar ragálya megvolt már a századfordulón is. A népszaporultnak a visszaesése még ré-

gibb időkre megy vissza. E tünetek tárgyalásától sokan még ma is azért idegenkednek, mert félnak a vádtól: a mai rezsimmel állnak összefüggésben. Nem, sokkal mélyebben vannak ezeknek a tüneteknek a gyökerei, és velük épp azért kell foglalkozni, hogy annyi rossz orvosság után várhassunk végre új gyógyító módot.”

És Hódi Sándor foglalkozik velük. Itt és most, ezúttal az öngyilkosság kérdésével. A szerzőt nem kell azoknak bemutatni, akikhez eljutott ugyancsak a Forum Könyvkiadó gondozásában egy évvel ezelőtt megjelent *Létélmény és valóság* című, könyvkiadásunk új törekvését mutató könyve. A szerző újabb műve szervesen kapcsolódik az előző könyvében kifejezett és kifejtett nézeteihez. Az öngyilkosság lényegét is a már ismert alapokon igyekeznek értelmezni. A harmincöt éves klinikus pszichológus, az adai Potisje Szerszámgépgyár pszichológusa, Hódi Sándor, ezúttal az öngyilkosság bonyolult és rejtett összefüggéseinek magyarázatát a személyiség és a társadalom viszonyának megismerésében, megértésében és adekvát értelmezésében látja. Ez a vizsgálati mód, vagyis a személyiség és a társadalom viszonylata, az emberi lét elméletileg tisztán látott társadalmi és személyi aspektusa a szerző szerint az a kulcsfontosságú követelmény, amely az öngyilkosság okozóinak felfedezésében és értelmezésében az eddigénél sokkal szervezettebben épülhet be szuicidológiánk elméletébe és kutatásaink módszerébe. Mert „az öngyilkosság nem valamely világba vetett egyén *személyi konfliktusának* önmagával magyarázható követelménye, hanem olyan *társadalmi ellentmondásnak* a kifejeződése, amely *történelmi időszerűségében* még megoldhatatlan az ember számára” — állítja Hódi Sándor tanulmányának befejező részében, az öngyilkosság lényegéről és a társadalmi lét dialektikájáról elmélkedve.

A könyv első fejezetében a szerző az öngyilkosság statisztikáját — gyakoriságát, európai alakulását, a gócpontokat, az életkor szerinti megoszlását, módjait tárgyalja. A másodikban az öngyilkosság jelenségbeliségével kapcsolatos sajátosságok kerülnek megvitatásra. Itt az öngyilkosság meghatározásának problémáit, az öngyilkosság sajátosságát és társadalmi-jogi vonatkozásait emelnénk ki. A harmadik fejezet az öngyilkosság társadalmi-lélektani hátterével foglalkozik — a jelenségnek a családi körülményekkel, az öregséggel, az elidegenedéssel kapcsolatos összefüggését boncolgatja. A negyedik fejezetben filozófiai-pszichológiai megközelítéssel a „ki vagyok én?” dilemmáján, a magányérzet és az elszemélytelenítés kérdésén, az erkölcsi-tudati válság, az élménytér és a társadalmi lét dialektikáján keresztül kísérli meg Hódi Sándor újszerű megvilágításba állítani az öngyilkosság lényegét.

Fejtegetése során figyelemreméltó társadalomfilozófiai következtetéseket von le, amelyekkel e könyv túlmutat a nyelvterületünkön eddig megjelent tanulmányok társadalomstatisztikai látásmódján, és a szó tá-

gabb és teljesebb értelmében vett szuicidológiai spektrumot gazdagítja. Akkor is, amikor elemzése és következtetése bizonytalan, mert nem rendelkezik megfelelő empirikus alappal, de akkor is, amikor egy-egy határozottabban megfogalmazott véleményének egyenesen ellentmond egy-egy későbbi kategorikus állásfoglalása. Olyan „fogyatékosági jegyei” ezek a könyvnek, amelyekből egyenesen kiérződik a szerző továbbgondolkodási szándéka, a meglevő korrigálása, az újat kutató, a továbblépni akaró egyén cselekvő aktivitása. Ez az, amit melegen üdvözlünk ebben a könyvben és a szerzőnél: vállalkozását a kérdés társadalom-ontológiai feszegetésére.

Ezáltal Hódi Sándor *A „meghívott” halál* című könyve nemcsak az öngyilkosság jelenségét kutató szakemberek szűk csoportjához szól, hanem jelentős az ember társadalmi létével foglalkozó, ezt kísérő és irányító minden ember és minden humánus politika számára. Az öngyilkosság mint társadalmi jelenség a világnak a fejlődés minden szintjén levő országában számtalan ellentmondástól terhes. Ezeknek az ellentmondásoknak sajátos jegye mégis az, hogy az önkéntes halál, a saját kézzel kioltott élet az emberiség legnagyobb veresége. S ez a jelenség ontológiájának sajátos ellentmondásaiban tükrözi egy-egy adott társadalom öröklött történelmi és társadalomkulturális értékegyeit.

Messze meghaladná a recenzió kereteit, ha a könyvben felvetett problémaanyag minden, mind a szakember, mind a laikus számára érdekesítő kérdésére kitérnénk. Viszont, szükségét látjuk annak, hogy a szerző által jelzett és Gergely Mihály *Röpirat az öngyilkosságról* című könyvében (Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1972) is közzétett adatok interpretálásával az öngyilkosságnak olyan vonatkozásaira hívjuk fel a figyelmet, amelyek a kérdéskört az eddigi öngyilkossági statisztikák ismertetésénél tovább tágitják.

Az Egészségügyi Világszervezet egyik régebbi kimutatása szerint évente 700 ezer ember követ el öngyilkosságot, három millió pedig kísérletet tesz rá. Európa legtöbb országában az öngyilkosság az első öt-tíz halálokozás között szerepel. Ugyancsak az Egészségügyi Világszervezet felmérése szerint egyes iparilag fejlett országokban az öngyilkosság a szívbetegségek és a rák után a harmadik leggyakoribb halálokozás a 15-től 45 évesek között. Az önkéntes halál problémája nemcsak az egészségvédelemnek vált egyik lényeges kérdésévé, hanem — mint egyre elgondolkoztatóbb és figyelmeztetőbb társadalmi jelenség — az emberiség mai tragédiájává, *harmadik frontvonulássá* lett, amely a legbrutálisabb háború módjára könyörtelenül szedi áldozatait. A probléma Magyarországon, Ausztriában és Csehszlovákiában vetődik fel legélesebben. De a fejlődő országokban is mind komolyabb jelenséggé válik. Afrika, Latin-Amerika és Ázsia számtalan országában az öngyilkosság a tíz leggyakoribb halálokozás között szerepel. Magyarországon az utóbbi években az öngyilkosságok

meghaladják a halálesetek három százalékát. Többen lesznek öngyilkosok, mint ahányan TBC-ben meghalnak. Ilyen gyakoriságával az öngyilkosság a nemzetközi haláloki névjegyzékben szereplő ötven halálok között az ötödik helyre került. Az öngyilkossági esetek még egy nemzetközi vonatkozású jellegzetessége, hogy Európa „öngyilkossági térképe” a múlt század óta lényegében nem változott, csak az esetek szaporodtak meg — a legtöbb országban kétszeresére nőtt az áldozatok száma.

Az első világháborúban mintegy tízmillió ember esett el, húszmillió sebesült meg. A második világháborúban harminckét millió ember pusztult el és harmincöt millió volt a sebesültek száma. A második világháború óta eltelt nem egész harmincöt esztendő alatt, hozzávetőleges becslések szerint, több mint húszmillió ember lett öngyilkos és legalább százmillió esett kísértésbe, foglalkozott saját halálos ítélete végrehajtásának gondolatával.

Harmadik frontátvonulás. Megdöbbentően nő az áldozatok száma. Ugyis mondhatnánk, az emberek önmaguk ellen folytatott, szakadatlanul tartó, fegyverszünetet nem ismerő háborúja: az önkivégzés. Jelenség, probléma és téma is egyben, amely egészen a közelmúltig sok országban ki volt rekesztve a társadalmi nyilvánosság mérlegelése elől. Tabu téma volt és súlyos, tisztázatlan társadalomkörtani jelenséggé lett.

Az utolsó évszázadban az öngyilkosságra kirívóan hajlamos területeken (országokban: Magyarország, Ausztria, Csehszlovákia; országrészekben: Szlovénia és Vajdaság; vagy éppen vidéken: például Szabadka és Kaniža község területén és a velük határos Bács-Kiskun és Csongrád megyében), a társadalmi élet minden területén gyökeres változások történtek. csak éppen az öngyilkosságok arányszámai nem változtak. Misztikus csökkönnyösséggel és titokzatos megmagyarázhatatlansággal — szemben a végbement és a tovább folyó, előrehaladó és fejlődő változásokkal —, a várakozások ellenére elgondolkoztatóan nagy számban esnek az áldozatok. Mivel magyarázható ez az ellentmondásos abszurd helyzet?

Az akulturációs (kultúrák közötti) és inkulturációs (kultúrán belüli) folyamatok keretén belül jelentősek ebben a vonatkozásban azok a tartalmas és mélyenszántó folyamatok, amelyek (a különböző népek kultúráin, értékrendszerén, szokásain, erkölcsi szabályain, a történelmi és társadalmi rendszerek változásain keresztül, az őslakosok és az újonnan ideköltözött népek közötti viszonyokban, a fennálló rendszerek keretein belül mint társadalompolitikai és társadalomkulturális ellentétek és ütközések nyilvánultak meg. Történelmi szempontból nézve az állandó társadalompolitikai változások, amelyek fölváltva elmaradhatatlanul magukkal hozták a különböző lehetőségeket és gátlásokat egy-egy nép, nemzetiség, néprajzi csoport számára, olyan társadalomkulturális hatással voltak e területen, hogy az ott élő népesség bizonyos személyi és általános társadalmi lehetőségeket vagy tilalmakat mint személyi elidege-

nülést élt át, és a megadott lehetőség az egyik, a korlátoltság a másik oldalon jelentős szerepet kapott az öngyilkosságok társadalmi kórokozójának kitermelésében.

Az öngyilkossági arányszámok országokra, országrészekre vagy éppen vidékre való állandósulása, valamint az, hogy sem a demográfia, sem az etnikai, sem a települési, sem pedig a gazdasági foglalkozási struktúrákban rejlő különbségek nem adnak általában elfogadható magyarázatot az öngyilkosság gyakoriságának területi különbségeire, a kutatók egy csoportját arra a nézetre készítette, hogy az eltérések és állandósulások okait komplex történelmi és társadalmi tényezők összességében, összetett kulturális sajátosságokban keresse.

A világranglista élén egy évszázad óta három ország áll: Magyarország, Ausztria és Csehszlovákia — hazánkban az északi országhatár (a Szávától és a Dunától északra eső terület) melynek egész övezetében (Szlovénia és Vajdaság rangelsőségével) kirívóan nagyobb az öngyilkossági arányszám, mint az ország más területén. Nem munkálnak-e itt, mélyen a mindennapi felszín alatt a több évszázados azonos történelmi és társadalmi kényszerek következményei? — elsősorban talán a Habsburg-birodalom annyira sajátos ellentmondásai, amelyekről Hermann István *Sigmund Freud, avagy a pszichológia kalandja* című könyvében (Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1964) igen találóan a következőket írja: „A monarchia szinte az egyetlen olyan hely volt a világon, ahol a kapitalizmus megerősödésének és a polgárság nyílt politikai uralmának korában még fennállt a királyi abszolutizmus, mégpedig a legkonzervatívabb, katolikus formában. Ez volt — paradox módon — az egyik oka annak, hogy előrevetette árnyékát az imperializmusra általában jellemző élethelyzetnek és ennek tükröződése az emberek lelkiállapotára. (...) Hogy ez a világ mennyire nemcsak általában, hanem konkrétan is létrehozta a neurózisokat, igen jól megfigyelhetjük Francz Kafka naplójában, aki olyan neurotikus tüneteket ír le önmagáról, melyek nagymértékben hasonlítanak Freud pácienseinek kórtörténeteire. (...) Az *Osztrák—Magyar Monarchiában* az emberek érzésvilágában, tehát *csíraformájában megvoltak azok az ellentmondások, melyek később a kifejlett imperializmus szellemi atmoszférájára általában jellemzőek.* (...) Annál inkább jelentős ez, mert a felszínen a helyzet egészen másnak tűnik. *A felszínen a milleniumi ragyogás, a császári Bécs pompája bearanyozza a valóságot.* (...) Ennek a világnak pszichológiai tükröképét nem is lehetett másképpen megrajzolni, csak olyan pszichológiai módszerrel, mely ezt *a társadalmi tudathasadást kifejezi.* A világ maga volt szkizoid jellegű Ferenc József korában, és valakinek szinte szükségszerűen rá kellett jönnie a következőkre: a kor általános jellegzetessége a felszín, a külső megjelenés és a valóság közötti szokatlanul éles ellentmondás.”

Vagy ahogyan ezt Hódi Sándor mondja az öngyilkosság okai után kutatva: „Az embert meghatározó, de személyes létében *be nem fogadó* alközösség képtelen helyzetet teremt az ember számára. A helyzet képzelensége abból fakad, hogy ebben az ellentmondásban éppen a *társadalmiság emberi tartalma bomlik fel*. A társadalmiság emberi tartalmának, *emberi értelmének* felbomlása persze nem a társadalmi struktúra objektivációs rendszerét rázkódtatja meg, hanem a tartalom és értelemvesztés szubjektíve átélő embert. Ez tükröződik ki személyi kiszolgáltatottságában, izolációs félelmében, az én tudat válságtüneteiben, a személyiség változatos pusztulási formáiban, az életvitel mindenfajta pszichopatológias kísérőjelenségeiben.

Az öngyilkosság is ennek a konkrét esetekben feloldhatatlanná váló ellentmondásnak a következménye. (...) Vagyis az öngyilkosság nem valamely »világba vetett« egyén *személyi konfliktusának* önmagával magyarázható következménye, hanem olyan *társadalmi ellentmondásnak* a kifejeződése, amely *történelmi időszerűségében* még megoldhatatlan az ember számára.”

Ezért lehet és kell az öngyilkosság gyakoriságának okozóit egy-egy adott környezetre vonatkozólag csakis a társadalmi élet történetisége minden ismérvének és jellemzőjének figyelembevételével elemezni és értékelni. Ezek az ismérvek olyan tartósak, hogy évszázadokon át sem gazdasági, sem kulturális, sem társadalmi-politikai változások, még csak új országhatárok megvonása sem módosíthatja őket.

Hódi Sándor dolgozatában messzemenően igyekszik érzékeltetni az öngyilkossági kérdés ilyenemű össztársadalmi és néppszichológiai jellegét. Olvasás közben és utána az alkalmi kutató is eltűnődik, vajon itt és most Vajdaságban, ahol rangelsők vagyunk az öngyilkosság gyakoriságát illetően, hogyan emelkedjenek ki a jelenség társadalomtudományi megközelítése és tudatosítása irodalomcentrikus kultúránk talajából, vagy hogyan illeszkedjen az öngyilkosság problematikájához az az *értékrend*, amelynek nem a „kozmosz” az egyedüli üdvözítő jelszava, hanem éppen a helyi problémáknak, a „provinciális” helyzetnek igaz, kegyetlen és sokoldalú ábrázolása? Jelenlegi szuicidológiánk vagy általában az öngyilkossággal foglalkozó mai gyakorlatunk — a hiányos statisztikai adatok elemzésére alapozott, tévesen megítélt és elferdített okozatok és spekulációk az egyik oldalon, az elvont, kézzel meg nem fogható, igazi problémákat nem ábrázoló kozmosz bölcselkedések a másik oldalon, egész biztosan tévesen és a társadalmi-történelmi igazság szempontjából helytelenül ábrázolják az olyan örökölt problémákat, „amelyeket mégis minékünk kell úgy kifejeznünk, hogy a mai problémáknak megfelelő választ is tudjunk valahogyan adni az embereknek”. (Illyés Gyula: *Magyar irodalom — világirodalom*) Ilyen vonatkozásban hiányoljuk az öngyilkosság és a hasonló kérdéseknek, helyi bajainknak haladó iro-

dalmi ábrázolását. Pedig ahogyan Illyés Gyula mondja a már említett beszélgetésében: „Seregestül vannak igen fontos »helyi« problémák, amelyeket az irodalomnak volna szerepe ábrázolni. Nem azt akarom mondani, hogy az az irodalom, mely nem ezzel foglalkozik, nem lehet jó irodalom, hanem csak azt, ha sok ilyen kérdés hiányzik egy nép irodalmából, az feltétlen provincializmust, már a szó igazi értelmében vett provincializmust, jelent: azt, hogy az irodalom nem teljesített egy »helyi« feladatot.”

Nem nehéz e gondolat köré kristályosítani az író és a társadalomtudós feladatát, annál nehezebb az ilyen probléma megragadásból eredő követelményeket maradéktalanul megvalósítani. Minden kísérletnél az előítéletek és a megcsontosodott értékrend lebontása a döntő. Ha ez sikerül, már remélhetjük, hogy az ábrázolás mellett a kérdés megoldását is gazdagítottuk egy láncszemmel. Ebben ma még tagadhatatlan zűrzavar, ellentmondás és következetlenség uralkodik. Nemcsak magában az öngyilkosság fenomenológiájában, hanem a társadalomkörtani jelenségeket korrigálni szándékozó, embermentő szolgálatok intézményes szervezését szorgalmazó elképzelések kérdésében is.

Kitérőnk után befejezésül hadd kanyarodjunk újra vissza Hódi Sándor könyvéhez, amely még értékesebb lehetne, ha a szerző közléseit, okfejtését és állásfoglalását nem csupán a budapesti Központi Statisztikai Hivatal kiadványaira és Gergely Mihály már említett könyvében szereplő statisztikai adatok gazdag gyűjteményére építené, hanem figyelembe venné Jelena Špadijer-Đinić *Samoubistva u Vojvodini (1959—1963)*, Institut za Kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd, 1966 című könyvének adatait is. Ha másnak nem is, hát a szakrecenzensnek lett volna feladata fölhívni erre az ígéretesen induló fiatal szerző figyelmét. Hódi Sándor pedig olyan szerző, aki a maga környezetének kérdéseit, a „helyi” érdekű „provinciális” anyagot merészen és méltó rangon tudja ábrázolni.

BIACSI Antal

MI AZ EUROKOMMUNIZMUS

Dušan Popović: *Evrokomunistički putevi u socijalizam*, Biblioteka Suvremena misao, Zágráb, 1979

„E kommunista pártok mostani irányvonala a fejlett kapitalista országokban a nemzetközi feszültség enyhülésének feltételei között, a nyugat-európai és hasonló társadalmakban a szocializmusért vívott harc sa-